

- ¹¹ Jagiełło M. Partnerstwo dla przyszłości: szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych / Michał Jagiełło. Wyd. 2 poszerz. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN: Biblioteka Narodowa, 2000. – 395 s.
- ¹² Janusz G. Prawa mniejszości narodowych: standardy europejskie / Grzegorz Janusz, Piotr Bajda. Wyd. 2 uzup. Warszawa: Stowarzyszenie “Wspólnota Polska”, 2000. – 214 s.
- ¹³ Budyta-Budzyńska M. Mniejszości narodowe ... – S. 29.
- ¹⁴ Tam że. – S. 49.
- ¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. – Warszawa: Wydaw. Prawnicze PWN, 1997.
- ¹⁶ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy // Dziennik Ustaw. – 2011. – nr 21. – poz. 112.
- ¹⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty // Dziennik Ustaw. – 2004. – № 256. – poz. 2572.
- ¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 marca 1992 roku w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych // Dziennik Ustaw. – 1992. – № 34. – poz. 150.
- ¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym // Dziennik Ustaw. – 2007. – nr 214. – poz. 1579.
- ²⁰ Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim // Dziennik Ustaw. – 1999. – nr 90. – poz. 999.
- ²¹ Janusz G. Prawa mniejszości narodowych ... – S. 69.
- ²² Używanie języka mniejszości narodowych jako pomocniczego języka urzędowego w wybranych krajach europejskich. – Gliwice-Opole: Dom Wspólnoty Polsko-Niemieckiej, 2003. – S. 33.
- ²³ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania // Dziennik Ustaw. – 1989. – № 29. – poz. 155.
- ²⁴ Bojar H. Mniejszości społeczne w państwie i społeczeństwie III Rzeczypospolitej Polskiej. – Wrocław: Funna, 2000. – S. 110.
- ²⁵ Mikołajczyk B. Polish Law and Policy towards National Minorities ... – P. 83.
- ²⁶ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji // Dziennik Ustaw. – 1993. – № 7. poz. 34.
- ²⁷ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym // Dziennik Ustaw. – 2005. – nr 17. – poz. 141.
- ²⁸ Łodziński S. Wyrównanie czy uprzywilejowanie ... – S. 18.

УДК:323(437.1.2)“1989/...”:303

© Тетяна Федорчак (Івано-Франківськ)

ВИКОРИСТАННЯ ЕВОЛЮЦІЙНОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ЧЕХІЇ

У статті розкрито суть еволюційного методологічного підходу шляхом аналізу праць Р. Даля та Н. Лумана. Зазначені особливості застосування еволюційного підходу в політологічних дослідженнях. Автор доводить, що цей важливий методологічний підхід заслуговує на використання та відповідає методології дослідження трансформаційного періоду посткомуністичних країн ЦСЄ, зокрема демократизації Чеської Республіки.

Ключові слова: еволюційний методологічний підхід, Центрально-Східна Європа, посткомуністичні країни, Чеська Республіка.

Федорчак Т.

Использование эволюционного методологического подхода к исследованию посткоммунистической Чехии

В статье раскрыта сущность эволюционного методологического подхода путем анализа работ Р. Даля и Н. Лумана. Указаны особенности применения эволюционного подхода в политологических исследованиях. Автор доказывает, что этот важный методологический подход заслуживает использования и соответствует методологии исследования трансформационного периода посткоммунистических стран ЦВЕ, в частности демократизации Чешской Республики.

Ключевые слова: эволюционный методологический подход, Центрально-Восточная Европа, посткоммунистические страны, Чешская Республика.

Fedorchak T.

The Evolutional Methodological Approach and its Use to The Study of Post-Communist Czech Republic

The article reveals the essence of the evolutionary methodological approach by the analysis of works of Robert Dahl and N. Luman. These peculiarities of the evolutionary approach to political studies. The author argues that this important methodological approach deserve to use and meets the methodology of transformation period post-communist CEE countries, including the democratization of the Czech Republic.

Keywords: evolutionary methodological approach, Central Eastern Europe, Czech Republic.

Глобальні за масштабом охоплення політичні трансформації, які розгорнулися в регіоні ЦСЄ, наочно доводять, що тут політичні системи та режими держав уже два десятиліття поспіль зазнають значного реформування. Їх зміст у кожному суспільстві специфічний, має внутрішні та зовнішні виміри: інституційні межі політичних процесів, сформовані чинною правовою системою держави, і політичний режим, що функціонує на рівні публічної влади, який, крім формальних правових інститутів, має інші складові, та вплив зовнішнього середовища, в якому діє дана держава, з розгалуженою системою різних за змістом і формою взаємозв'язків. Вітчизняні і зарубіжні вчені уважно досліджують вказані явища, послуговуючись різними методологічними підходами. Втім, на нашу думку, доволі рідко використовують важливий для аналізу згаданих процесів еволюційний

підхід. Тож сутнісний аналіз важливого методологічного підходу є актуальною проблемою для політичної науки.

Мета даної статті полягає в доведенні важливості використання еволюційного методологічного підходу до дослідження посткомуністичних країн та аналізі його практичного застосування.

Аналіз методологічних засад дослідження політичної трансформації у ЦСЄ засвідчив значний інтерес вчених до проблеми переходу до демократії, виявив велику кількість методологічних підходів, якими послуговуються вчені при дослідженні проблеми, що цілком закономірно, адже методологічний підхід акцентує в явищі і, відповідно, в понятті, яким позначається це явище, те, що є найвагомим.

Провідною тенденцією світового політичного розвитку другої половини ХХ – початку ХХІ ст., особливо останніх десятиліть, є перехід від тоталітаризму й авторитаризму до демократії, що продемонстрували факти краху чинних режимів в Іспанії та Португалії, військових диктатур в Аргентині, Бразилії, Греції, Південній Кореї, трансформаційних процесів у країнах ЦСЄ, намагання більшості незалежних держав, що утворилися на теренах колишнього СРСР, розбудовувати демократичні політичні системи. Глибокі політичні зміни, які відбулися в країнах посткомуністичного регіону ЦСЄ, привели до істотного ослаблення позицій авторитаризму і значного розширення меж демократії, що вимагає ґрунтовного дослідження світового досвіду, прискіпливого вивчення західних та інших моделей суспільно-політичних трансформацій, позитивних і негативних уроків демократизації.

“Крах комунізму між 1989 і 1991 рр. по всьому регіону, – пише М.А. Вахудова, – який супроводжував падіння самого Радянського Союзу, виявився справді вузловим моментом для політичного розвитку східноєвропейських держав. Для багатьох із них це був також період, який привів до руху сили, що боролися за національну незалежність: кількість держав у “комуністичному” регіоні збільшилася з дев’яти у 1989 році до двадцяти семи у 1995”¹.

Наголосимо, що країни ЦСЄ і в період соціалізму мали ряд суттєвих відмінностей, але ще більш відчутною виявилась різниця між ними впродовж двадцяти постреволюційних років: “від консолідованих демократій до консолідованих авторитарних режимів, а між цими полюсами лежали різні проміжні варіанти”². Внутрішній політичний розвиток країн ЦСЄ – Польщі, Угорщини, Чехо-Словаччини, Болгарії і Румунії має багато спільних ознак. Усі ці країни лише сорок років перебували під “опікою” СРСР, і, як пише вчена, в “умовах номінального державного суверенітету були незалежними державами до Другої світової війни та перебували неподалік від Заходу. Вони одна за одною поклали край комунізму й розпочали демократизацію протягом того самого року чудес – 1989-го. І в їх випадках демократизація не збіглася із рухами за національну незалежність чи насильницькими конфліктами, хоча чехи й словаки відбули своє оксамитове розлучення в 1992 році. Усі п’ятеро – згодом шестеро – перебували у схожому геополітичному середовищі, і 1993 році їх було визнано ймовірними кандидатами на членство в ЄС”³. Крім ряду подібних рис, відмінності у політичному розвитку цих країн стали помітними вже з перших років демократизації через специфіку їх історичного розвитку, різні підходи і різне розуміння урядами країн ЦСЄ подальших кроків у розбудові демократії, ринкової економіки та повернення до Європи⁴. Зокрема, досить своєрідно розвивався політичний процес у Чехії⁵.

Досвід перехідних суспільств свідчить, що поступ у напрямі демократичних змін неможливий без належного наукового обґрунтування. Тому є потреба виявлення основних методологічних підходів до дослідження тих масштабних змін, які вчені часто порівнюють з крахом європейських імперій після Першої світової війни і деколонізацією 1960-х рр. Найповніше методологічні основи демократизації розроблені у працях зарубіжних вчених, адже саме в Америці й Європі вже давно сформувалися провідні політологічні школи, які досліджують сталі демократичні інститути і традиції, використовуючи досвід країн розвиненої демократії. В Україні демократизація розпочалась із здобуттям незалежності держави, тоді ж зародились і наукові праці, присвячені цій проблемі. Втім, у зарубіжних і вітчизняних дослідженнях соціально-політичних процесів перехідних суспільств є багато “білих плям” методологічного та емпіричного характеру.

На думку Х. Шульце, незважаючи на те, що після краху світової системи соціалізму минуло чимало часу, можливості вивчення дослідниками процесів політичної трансформації, які проходять у країнах ЦСЄ, залишаються все ще обмеженими. Деякі дослідники, визнаючи в принципі необхідність розгляду політичних процесів у цих країнах як одного зі складових елементів світового феномену поставторитарних змін, вказують на серйозні аналітичні труднощі при зіставленні цих процесів з демократичним розвитком в інших регіонах світу⁶. Інші – заперечують проти включення

посткомуністичних країн у сферу загальної “поставторитарної компаративістики”. Аргументи на підтримку цієї тези висловлюють транзитологи США Ф. Шміттер, Т. Карл і В. Банс.

Нова демократична політична реальність закріплювалася щораз в особливому, індивідуальному, але неминучому зв'язку з попередніми недемократичними традиціями. В. Банс вважає, що “процеси соціального становлення йдуть у наслідуваному культурному середовищі, в соціальному єдиному фонді готових шаблонів символіки, інтерпретації, сприйняття, тлумачення соціальної дії, яка відбувається в сучасному світі”⁷. Для процесу характерні культурні травми, серед яких виділяють: по-перше, синдром недовіри; по-друге, тривожне очікування майбутнього; по-третє, ностальгію за минулим; по-четверте, політичну апатію; по-п'яте, посткомуністичні травми колективної пам'яті⁸. А М.А. Вахудова, дотримуючись теорії “стежки залежності”, яку вона називає проблематикою “спадщин”, наголошує, що “посткомуністичні держави, очевидно, не прийшли з одного місця, і прямують вони, безперечно, не в одному напрямку. Спектр вислідів політичної еволюції двадцяти семи посткомуністичних держав вражав уже в 1995 році”⁹.

Вчені широко використовують еволюційний методологічний підхід при аналізі демократизації суспільств країн ЦСЄ впродовж XX – на початку XIX ст., зокрема чеського суспільства, що, на нашу думку, дає змогу детально дослідити найважливіші процеси в цьому регіоні. Так, у Чехії пошуки соціального механізму справедливого розподілу суспільних благ між людьми розпочались ще в період середньовіччя, у часи гуситської революції¹⁰, і продовжувались у наступні століття, а сама ідея ототожнювалася з демократією. Російський вчений А. Ковлер у праці “Криза демократії? Демократія на рубежі XXI століття”¹¹ пише, що сучасна демократія, започаткована у XVIII ст., і витoki якої сягають античності, пережила у XX ст. такі кризи, які можуть поставити під сумнів її існування, що сучасна криза демократії має декілька проявів – криза державності, криза форм участі і політичної активності, криза громадянськості. Ці слова вченого цілком можна віднести до сучасної Чехії, в якій демократія зародилася ще з становленням у 1918 р. Першої Чехословацької республіки, еволюціонувала в своєму розвитку до 1968 р. у ЧССР, відроджувалася у 1989-1992 рр. у Чехо-Словаччині та дійшла до рівня консолідації, розвиваючись з 1993 р. у Чеській Республіці.

Міркуючи, бути чи не бути демократії у XXI ст., А. Ковлер розглядає демократію в різних вимірах теорії та практики і зауважує, що настав час переосмислити традиційні принципи демократії; аналізує проблему демократичного центру і периферії, особливості розвитку західної і східної демократій. Він вказує на різні шляхи демократизації: редемократизація після іноземної окупації (Данія, країни Бенілюксу, Австрія); реформи політичних інститутів після звільнення (Франція, Італія); впровадження демократії іноземними окупантами (Німеччина, Японія); зміна авторитарних режимів (країни ЦСЄ); демократизація за договором з опозицією (Іспанія)¹².

Демократія, у звичному розумінні, – влада народу. Значення демократії як влади “для народу” має перспективу, в якій демократія розглядається як мета держави, якої може досягти політичний і соціальний рух. Вважаємо, що у цьому визначенні демократія ототожнюється з народовладдям; воно класичне, універсальне і його можна застосовувати до будь-якого історичного типу демократії, воно – як носій загальнолюдських цінностей, як державний лад, що ґрунтується на владі народу і гарантує залучення його до процесу прийняття політичних рішень¹³. Більшість вчених Чехії трактують демократію як раціональну форму державного устрою, застосовуючи раціонально-утилітарний підхід, який вбачає в демократії ефективну форму правління, що гармонійно поєднує інтереси населення, соціальних груп. Демократія – динамічна форма реакції на соціальні процеси дозволяє оптимально вирішувати багато проблем; суспільство з ефективним механізмом пошуку, селекції і добору політичних рішень при реалізації ініціатив громадян та їх об'єднань; органічно поєднується з ринковою економікою і дозволяє судити про відкритість суспільства для будь-яких ідей і вирішення завдань соціального розвитку, обраного народом.

Раціонально-утилітарне обґрунтування демократії знаходимо в праці К. Дойча “Нерви управління: моделі політичної комунікації і контролю” та системних теоріях Н. Лумана¹⁴. Вчені вважали демократію раціональною формою державного управління не з погляду гуманістичних цінностей, а як найбільш придатний спосіб адаптації до зовнішніх умов, можливість збереження і розвитку кращих соціальних умов для громадян. Н. Луман, завдяки еволюційному підходу до аналізу суспільств, описав динаміку еволюції всіх важливих сфер соціальності: права, політики, науки, освіти, релігії, мистецтва, економіки і любові. Основне положення теорії еволюції, вважає він, у тому, що “незначну ймовірність виникнення якогось явища еволюція трансформує у високу ймовірність його збереження”¹⁵. Сучасне розуміння еволюції – це уявлення про зміни в природі і суспільстві, їх спрямованості, порядку і закономірності; а в більш вузькому сенсі – уявлення про повільні, поступові зміни, на відміну від революції.

Системна теорія, на думку Н. Лумана, розрізняє систему і зовнішній світ, що впливає на неї. Диференціація системи і зовнішнього світу уможливило еволюцію, адже ні одна система не може еволюціонувати з самої себе. Під наведеною до системно-теоретичної основи еволюцією він розуміє ту обставину, за якою структурні зміни можуть відбуватися в системі, але вони повинні досягти успіху в зовнішньому світі. Еволюційна диверсифікація і примноження систем це – диверсифікація і примноження зовнішніх світів. Мінімальна умова еволюції – пристосованість системи до зовнішнього світу¹⁶. Цей підхід діє при аналізі демократії як форми політичного устрою суспільства, яке розглядається як система. Зовнішнім світом для демократичної політичної системи є економічна, соціальна, духовна сфери життєдіяльності суспільства, політичні системи інших держав. Для політичного інституту зовнішнім світом є політична система суспільства.

У теорії еволюції велике значення належить випадковості. Вчений описує її так: “Система заміщає свою потребу в повному знанні зовнішнього світу установкою на щось таке, що для неї є випадковістю. Еволюція можлива лише завдяки цьому”¹⁷. Під випадковістю він розуміє “зв’язок системи з зовнішнім світом, який вислизає з-під синхронізації засобами самої системи”, “здатність системи використовувати події, які не можуть проводитися і координуватися самою системою. З цієї точки зору випадковими є небезпеки, шанси, сприятливі обставини”¹⁸. Підхід Н. Лумана поділяє Р. Даль, розмірковуючи, що „торжество демократії здебільшого визначається низкою щасливих випадковостей. Але й ці випадковості залежать від того, що робимо ми самі”¹⁹.

Н. Луман виділяє три самостійні еволюційні функції: варіативність, селекцію та рестабілізацію (мінливість, відбір і закріплення ознак). У процесі варіативності відбувається зміна елементів системи, що полягає в несподіваній комунікації. Селекція пов’язана зі структурами системи, в ході якої здійснюється відбір таких змін, які можуть впливати на напрями комунікації. Рестабілізація закріплює новий стан системи, що еволюціонує незалежно від її спрямованості – позитивної чи негативної – по відношенню до зовнішнього світу. Вчений представляє еволюцію як модифікацію чинних станів. Селекція не вказує ні на початок, ні на кінець еволюційного епізоду. Еволюцію можна визначити як селекцію структур, які спрямовують селекцію операцій, пов’язаних з комунікаціями. При цьому певні функціональні сфери вирішують проблеми селекції швидше, ніж інші, стрімкіше адаптуються до темпів сучасного суспільства і більш здатні до акумуляції нових досягнень.

Еволюційна теорія Н. Лумана ґрунтується на можливості біфуркації – прийнятті / відхиленні змін, які виникають через комунікації з відхиленнями. Варіативність – не спонтанне зародження нового, а відхилення у відтворенні системи, і проявляється як її самозаперечення. Тож вона взаємопов’язана з самозапереченням системи і зацікавлена у продовженні комунікації. Еволюція припускає, що “вимріяний матеріал” – чи зароджується в масовому порядку, чи – невикористаний – зникає знову. Завдяки цьому виникає ситуація, коли незначні випадковості знаходять одна в одній опору і тоді відповідна варіація отримує можливість опертися на іншу варіацію. Н. Луман вважає, що в суспільній еволюції це здійснюється двояким чином: “завдяки такому засобу поширення комунікації як писемність і за допомогою посилення потенціалу конфліктів та толерантності до конфліктів у суспільстві”²⁰. В еволюції є очевидний зв’язок: будь-яка варіативність вимагає селекції, що може привести до зміни чи, навпаки, зберегти стару структуру. Незалежно від спрямованості – позитивної чи негативної – вона є. Відбору піддається попередній стан, а не інновація.

На відміну від дарвіністського підходу про “природний відбір” за допомогою зовнішнього світу, Н. Луман зважає на історичну специфіку щодо процесу відбору як можливості “розпізнавати залежність еволюції від породжених нею самою суспільних формацій”²¹. У концепції вченого процес селекції сприяє утворенню структур, які певним чином співвідносяться з діючими структурами самовідтворюваної системи. Проблема стабілізації може викликати позитивну чи негативну селекцію. У першому випадку нововведені структури узгоджуються з системою і зовнішнім світом. У другому випадку (якому властива консервативна тенденція) селекція ще не вказує, яким чином система буде пристосовуватися до самої себе і до зовнішнього світу. Не виключено, що інноваційний вплив відхиленого нововведення у тривалій перспективі виявиться сильнішим за здійснений.

Рестабілізація – послідовне вмонтовування структурних змін у систему, в якій операції проходять під впливом структурної детермінації, шляхом власних операцій системи. Еволюціонувати можуть динамічні системи, які відходять від стану рівноваги і репродукують себе. Розуміючи селекцію як внутрішній процес, що ускладнює систему, рестабілізація – її вимушена реакція на зміни. Вони протікають у часі, у ситуаціях, які впливають із самої еволюції.

Демократична політична система – самовідтворювана, яка може ефективно адаптуватися до зовнішнього світу і, зрештою, стати консолідованою, чи розпастися – при непристосованості системи. Сучасний етап розвитку суспільств діє за функціональним принципом диференціації. При цьому,

жодна система не має пріоритету, втілюючись у суспільство як найбільшу систему. Автономні системи (політика, право, культура, економіка) самовідтворюються, але вони непрозорі одна для одної, адже кожна з них користується своїм кодом (комунікація в системах відбувається через кодування): в межах права все правильне чи неправильне, в економіці – вигідне чи невигідне тощо. Всі ці тенденції відомі з розвитку людського суспільства, в ході якого порівнювались різні форми правління та державного устрою, методи здійснення влади, взаємовідносини влади і суспільства. Тож виходить, що демократія – найкраща форма організації влади для комфортного проживання людей, а її порядок придатний для економічного врегулювання конфліктів між різними соціальними групами і ґрунтується на досягненні мінімальної згоди між конфліктуючими сторонами, що передбачає відмову від насильства.

Р.Даль пише, що “імпульс до демократичного способу правління з’явився з “логіки рівності”²², коли члени співтовариства прагнули приймати спільні рішення. Такі умови склалися майже 500 р. до н.е. у стародавніх Греції та Римі і проіснували кілька століть. Занепад стародавніх демократій стався через внутрішні системні проблеми, для подолання яких не вистачило власних зусиль. Комунікативні процеси між різними структурами були неефективними і не сприяли вирішенню протиріч. Спільноти були сегментованими, а внутрішній системний спосіб вирішення конфліктів ще не був інституціоналізований.

У кінці XVII – на початку XVIII ст. в Європі, і в Чехії зокрема, виникли політичні ідеї та процедури, які стали важливими елементами сучасних демократичних теорій: уряди потребують злагоди і підтримки людей, якими керують; вироблення узгоджених рішень вимагає системи представництва в законодавчому органі, що формується на основі виборів; виборні органи влади формуються на місцевому і національному рівнях тощо. Сучасні демократії, ґрунтуючись на традиціях, набувають нових сутнісних і процедурних рис. Передумовою для демократизації є процеси становлення суверенності політичних систем і конституційності їх устрою. Суверенні держави передбачають на своїй території відносно однорідний режим владних відносин, що закріплює монополію на застосування насильства. На противагу державі виникає громадянське суспільство з ненасильницькою договірною самоорганізацією відповідно до норм природного права і свобод людини.

Демократія в XX ст. підтвердила свою життєздатність і продемонструвала позитивні методи вирішення політичних і соціально-економічних завдань, але реалії XXI ст. поставили під сумнів її подальше ефективне функціонування. Це пов’язують з новою фазою еволюції демократії, з викликами, які диктує час. Проблеми з демократичним правлінням сучасних держав є в неконсолідованих і класичних демократіях, що свідчить про її внутрішні проблеми. Як пише В.І. Коваленко, “серйозні питання постають щодо співвідношення представницької і прямої демократії, політичної демократії інших її видів, демократії та економічного росту, прав людини у глобалізованому світі та ін.”²³.

Еволюційні функції – варіативність, селекція, рестабілізація – відбирають і закріплюють новий стан системи, адаптуючи її до змінених зовнішніх умов. У політичній практиці новий стан не завжди відповідає сталим демократичним нормам. Проблеми демократії можна поділити на об’єктивні, які виникають при докорінних змінах у зовнішньому середовищі, та суб’єктивні, причини яких криються у самій демократії, в тих рисах, що не здатні до ефективної адаптації.

Колишній президент Польщі В. Ярузельський, не відмовляючись від визнання глибинного характеру радикальних системних змін, але водночас підкреслюючи їх якісно новий, мирний, поступовий, тривалий характер, запропонував термін “еволюційна революція”²⁴. До цього визначення близьким є розуміння такого процесу, як “революція” – поєднання ряду енергійних заходів революційного характеру з ґрунтовними, але доволі тривалими мирними реформами. Цей термін належить англійському журналісту і політологу Т.Г. Ешу²⁵. Історик з Росії В.В. Мар’їна вважає, що події, починаючи з 1989 р., “швидше всього” є революцією, але не “одноразовою”, а “еволюційного характеру, розтягнутою в часі”²⁶.

Погоджуючись з думками провідних вчених, нагадаємо, що “оксамитові” революції пройшли в регіоні Центральної і Південно-Східної Європи майже одночасно, проте сьогодні цей регіон, що колись уявлявся однорідним, майже повністю входив до соціалістичного табору і радянського військового блоку, не лише перестав асоціюватись зі Східною Європою, але й знову поділився на дві традиційні історичні частини. “Оксамитові” революції мали різні форми: від “круглих столів” влади й опозиції, перших після тривалої перерви багатопартійних виборів і масових народних рухів. Лідери спрямовували революції на зміну політичного режиму, а громадяни боролись за краще життя. Р. Дарендорф писав: “щоб стало краще, спочатку повинно стати гірше. Навіть якщо послідовна політика

приведе до того, що магазини наповняться товарами, а гроші матимуть реальну цінність, не підмінену курсом чорного ринку, багато людей все одно будуть отримувати дуже низьку зарплату, щоб дозволити собі ці товари, а багато і зовсім позбудуться роботи. Важко сказати, скільки займе шлях через цю долину, але напевно більше, ніж термін роботи першого парламенту. Цілком ймовірно, що все це викличе розчарування у багатьох людей, настільки сильне, що воно поставить під загрозу нову конституційну структуру і економічні реформи, які так багато обіцяли і так мало принесли добра населенню”²⁷.

Все ще продовжуються дискусії про суть подій у тій чи іншій країні. Та й самі революції ще не мають чіткої дефініції, хоча частіше їх визначають прикметниками “демократичні” і “антикомуністичні”. На нашу думку, сюди варто додати ще й те, що вони були, до певної міри, контрреволюційними, адже не лише ліквідували чинний лад, але й реставрували попередній, нехай і на зовсім іншій стадії розвитку. Революції і пореволюційний розвиток посткомуністичних країн зі всією очевидністю показали уявну однорідність цього регіону Європи. Саме ж поняття “оксамитові” революції більше підходить до країн ЦСЄ, але зовсім неприпустиме для визначення подій у Румунії чи країнах пост’югославського простору. Виходячи з цього, вважаємо, що революцію 1989 р. у Чехословаччині варто аналізувати за допомогою поданого вище еволюційного підходу, а також те, що в цій країні, на відміну від інших країн ЦСЄ, в яких вистачило одного революційного потрясіння, через ряд суб’єктивних причин було явно недостатньо одного і в ЧССР таких потрясінь було два – в 1989 р і в 1992 рр.

¹ Вахудова М.А. Нерозділена Європа. Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Тараса Цимбала. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 18.

² Там само.

³ Там само. – С. 18-19.

⁴ Дарендорф Р. После 1989: Мораль, революции и гражданское общество. Размышления о революции в Европе. – М.: Ad Marginem, 1998. – С. 22-23.

⁵ Žatkuliak J. November '89 Medznik vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext. – Bratislava: Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2009. – S. 17.

⁶ Terry S.M. Thinking about Post-Communist Transitions: How Different Are They? // Slavic Review. – 1993. – Vol. 52. – № 2. – P. 333-337.

⁷ Bunce V. Regional Differences in Democratization: The East versus the South // Post-Soviet Affairs. – 1998 (July-September). – P. 189.

⁸ Штомпка П. Культурная травма в посткоммунистическом обществе // Социс. – 2001. – № 2. – С. 3-12; Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социс. – 2001. – № 1. – С. 6-16.

⁹ Вахудова М.А. Вказ. праця. – С. 18.

¹⁰ Кубай І.М. Вплив гуситської революції на інституційні та етнопонаціональні процеси в чеських землях наприкінці XIV – у першій половині XVI ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 „Політичні інститути і процеси” / І.М. Кубай. – Чернівці, 2009. – 19 с.

¹¹ Ковлер А. И. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века / Отв. ред. Б.Н. Топорнин. – М.: РАН, Ин-т государства и права, 1997. – С. 31.

¹² Там само. – С. 15.

¹³ Федорчак Т.П. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення демократії // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – Київ. – 2009. – № 1. – С. 17-18.

¹⁴ Луман Н. Общество как социальная система / Пер. с нем./ А. Антоновский. – М.: Издательство „Логос”, 2004. – С. 93.

¹⁵ Луман Н. Эволюция / Пер. с нем. А. Антоновский. – М.: Издательство “Логос”, 2005. – С. 8.

¹⁶ Там само. – С. 29.

¹⁷ Там само. – С. 41.

¹⁸ Там само. – С. 42.

¹⁹ Даль Р. О демократии. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 30.

²⁰ Там само. – С. 62.

²¹ Там само. – С. 79.

²² Там само. – С. 16.

²³ Коваленко В.И. Проблемы трансформирующейся демократии в условиях новых вызовов // Вестн. Моск. ун-та. Сер.12. // Политические науки. – 2007. – №2. – С. 4.

²⁴ Ярузельский В. Уроки истории – не соль на раны; Беседу вел В. Оскоцкий. – Рязань, 2000. – С. 32.

²⁵ Ash T.G. We the People / T.G. Ash. – Cambridge, 1990. – P. 49.

²⁶ Общественные трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (90-е годы XX века – начало XXI столетия) / Отв. ред. Ю.С. Новопашин. – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – С. 307.

²⁷ Дарендорф Р. Вказ. праця. – С. 94.